

Een verloren gewaand schilderij van de Gentse schilder Johan Baptist Lodewyk Maes (Gent °1794 - Rome †1856)

Jeannine Baldewijns

In 2001 kon het Bijlokemuseum /STAM ⁽¹⁾ een merkwaardig schilderij van Johan Baptist Lodewyk Maes, beter bekend als Maes-Canini, met een vrij ongewoon thema, aankopen bij het veilinghuis Haboldt en Co. te Parijs. Het doek staat bekend als 'De koepokkenzaal' en dateert van 1819. ⁽²⁾

Gents schilder met Vlaams-Italiaanse achternaam ⁽³⁾

Johan Baptist Lodewyk Maes (afb.1) stamt uit een Gentse kunstenaarsfamilie. Zijn vader, Pieter Franciscus Maes, was een fijnschilder. Via hem zal Johan Baptist Lodewyk in het ouderlijk huis 'In den Gouden Boot', gelegen aan de oude Beestenmarkt voor de Nieuwbrug te Gent (afb. 2) ⁽⁴⁾ vertrouwd raken met de schilderstechniek, vooraleer hij lessen volgt bij J. Ingels en zich inschrijft aan de Gentse Academie. De begaafde leerling behaalt aan de Gentse academie tal van eerste prijzen en neemt in 1810 voor het eerst deel aan het Salon van Gent, het evenement bij uitstek voor levende kunstenaars.

Vanaf dat ogenblik zal hij frequent en met succes deelnemen aan salons en wedstrijden die specifiek ingericht worden om de kunstbeoefening te stimuleren en kunstenaars de kans te bieden hun werken te tonen en te koop aan te bieden. In 1816 ontvangt Maes een eerste

Afb. 2. Geboortehuis van J.B.L. Maes, overgenomen uit F. de Potter, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Gent, 1893, deel 7, p. 197.

Afb. 1. Portret van J.B.Maes, gelithografeerd door de Burggraaf naar J.J. Eeckhout, gravure bewaard in Stadsarchief Gent, Reeks Portretten, nr. 428

(1) Het Oudheidkundig Museum van de Bijloke, kortweg Bijlokemuseum genoemd, wordt tegen 2008 omgevormd en zal voortaan STAM, letterwoord voor Stads-museum, heten.

(2) Het schilderij, een olieverfschildering op doek, is gesigneerd en gedateerd o.r.: J.B.L. MAES P.T. GAND 1819; afmetingen: 60 x 71cm; inv. A2000-1.

(3) Het ligt niet in onze bedoeling hier een uitgebreide biografie van de kunstenaar te geven maar enkel markante feiten en de gegevens aan te halen die relevant zijn voor het besproken schilderij. Voor een volledige biografie van de kunstenaar verwijzen we naar de tentoonstellingscatalogus *Om en rond het Neo-Classicisme in België, 1770-1830*, Brussel, Gemeentemuseum van Elsene, 1986, p.243.

(4) De Potter, F., *Gent van den oudsten tijd tot heden, Geschiedkundige beschrijving der Stad Gent*, Gent, 1893, deel 7, pp. 197-198.

gouden medaille van de Maatschappij ter Bevordering van de Beeldende Kunsten van Mechelen voor zijn allegorie op het huwelijk van de Prins Van Oranje. Dit succes leidt ertoe dat hij in 1820 lid wordt van de Koninklijke Maatschappij voor Schone Kunsten te Gent, één van de organisaties die naast de academie de promotie van de beeldende kunsten beoogt. Zoals toen gebruikelijk was en in navolging van zijn tijdgenoten heeft J.B.L. Maes de intentie om zich te vervolmaken in het buitenland. Hij richt daartoe in december 1819 een verzoek aan het stadsbestuur van Gent, dat na een gunstig advies van de academie een beurs toekent. (5) In 1821 vertrekt hij naar Parijs, maar hij laat niet na om zich in te schrijven voor de Grote Prijs van Rome, de begeerde staatsprijs die in Antwerpen sinds 1819 wordt georganiseerd en die kunstenaars in staat stelt om naar Rome te reizen, waar ze te midden van een internationaal kunstenaarsgezelschap invloeden en kennis opdoen en uitgebreid de antieken bestuderen. Maes wint in 1821 dit concours met het schilderij 'Alexander voor

SOCIÉTÉ ROYALE DES BEAUX-ARTS ET DE LITTÉRATURE A GAND.

MONSIEUR,

LA Société, en se réunissant tous les uns en séance, suivie d'un banquet, n'a d'autre but que celui de resserrer les liens de sa reconnaissance envers les Magistrats de la Province et de la Ville, ainsi que MM. les Directeurs de l'Académie royale, qui la protègent, et ceux de l'estime et de l'amitié qui unissent entre eux tous ceux qui font partie de l'institution, soit qu'ils cultivent les Beaux-Arts et les Lettres, soit qu'ils les aiment et les encouragent.

A cet attrait s'en joint, cette année-ci, un autre. M. J. B. MAES, de Gand, Membre de la Société, après avoir successivement remporté les premiers prix dans sa ville natale, à Amsterdam, à Anvers, à Bruxelles et à Malines, vient de remporter, à l'unanimité des suffrages, le Grand-Prix de Peinture à l'Académie Royale d'Anvers. Le 18 Octobre, jour même de Saint-Luc, il fait son entrée à Gand, et plusieurs Magistrats, Artistes, Amis des Arts, se proposent d'aller en cortège à sa rencontre, et de le conduire dans les Salons de la Société, où il sera solennellement reçu et complimenté; notre réunion aura donc encore l'attrait d'une de ces Fêtes Nationales qui, dans la Belgique, et sur-tout dans les deux Flandres, ont toujours pour principal appui le concours des Amis des Beaux-Arts, et l'assentiment de l'opinion publique.

Nous aurons l'honneur de nous présenter chez vous, Monsieur, avec la liste de souscription pour couvrir les frais accessoires du banquet.

Nous sommes avec le plus parfait dévouement.

GAND, 11 Octobre 1821.

Votre très-humble serviteur,
P. VAN HUFFEL,
Président de la Société,

P. S. La séance s'ouvrira à 5 heures très-précises; le banquet suivra immédiatement.

Afb. 3. Uitnodiging voor het banket ingericht ter ere van J.B.L. Maes als laureaat van de Prijs van Rome in 1821, Stadsarchief Gent.

(5) Zie briefwisseling bewaard in het Stadsarchief Gent, Archief van de Gentse Academie, Doos 16, brief van 17 december 1819, nr. C 49 waarin het stadsbestuur de aanvraag van J.B.L. Maes voor advies doorstuurt naar de directie van de Academie, en die hierop een gunstig antwoord formuleert op 20 december 1819, brief nr. C 50.

(6) De Bast, L., *Annales du Salon de Gand et de l'école moderne des Pays-Bas, Recueil de morceaux choisis parmi les ouvrages de Peinture, Sculpture, Architecture et Gravure, exposés au Musée en 1820, et d'autres nouvelles productions de l'art, gravés au trait, avec l'explication des sujets et une notice sur les artistes*, Gand, 1823, pp. 135-137.

(7) Stadsarchief Gent, Archief van de Academie, Briefwisseling, Doos 18, H 40, uitnodiging van 11 oktober 1821 door Pieter van Huffel, voorzitter van de Koninklijke Maatschappij voor Schone Kunsten te Gent voor deelname aan het banket op 18 oktober 1821.

(8) Hij keert in 1827 voor een zeer korte periode even terug naar Gent, vestigt zich in het oude St-Agneeetklooster en krijgt een leeropdracht aan de Gentse Academie. Deze gegevens worden aangehaald door: Pierre Kluyskens, Jan Baptist Maes-Canini (1794-1856), krantenbericht bewaard in het Stadsarchief van Gent, Nota's Kunstenaars.

(9) In Gent worden werken van J.B.L. Maes bewaard in het Museum voor Schone Kunsten, nl. 'Juno', 'De verlovings van Maria' en twee portretten nl. de heer en Mevrouw Jean De Vigne. In de Sint-Michielskerk hangt 'De H. Familie met Sint-Anna en Sint-Joachim' (1824) en in de Sint-Jacobskerk 'Het vertrek van de jonge Tobias' (1829). Het Bijlokemuseum/STAM heeft in de collectie naast de koepokinenting twee portretten van deze kunstenaar nl. 'Portret Lieven De Bast (1820) en Portret van een jonge Italiaanse' (1828).

(10) Zie A.J. & P.L. Jan-Baptist-Lodewijk Maes (Canini) (Gent 1794-Rome 1856) in: 'Om en rond het Neo-Classicisme in België 1770-1830', Brussel, 1986, p. 243, waar sprake is van 'De koepokenzaal'.

(11) Met dank aan Drs. Martha Op de Coul, Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie Den Haag voor de mededeling. Het schilderij was in 1820 te zien in Amsterdam op de tentoonstelling 'Levende Meesters' en is in de catalogus onder nr. 456 vermeld als 'Eene zaal, waarin kinderen worden gevaccineerd'.

Diogenes', een werk dat nu verloren is, maar dat we kennen dankzij een gravure afgebeeld in het werk van L. De Bast. (6) Deze grote onderscheiding zorgt voor een ommekeer in zijn carrière en bevestigt zijn talent. Het stadsbestuur van Gent en tal van culturele verenigingen organiseren dan ook een plechtige ontvangst voor de laureaat op 18 oktober 1821 en de Société Royale des Beaux-Arts et de la Littérature geeft een riant banket (afb. 3). (7)

De beurs - een vierjarig pensioen van 1200 gulden - voert hem naar het zuiden. Na Florence, Parma en Bologna reist hij naar Rome, waar hij zich uiteindelijk ook definitief zal vestigen, zonder echter contact te verliezen met zijn geboortestad. Hij zendt regelmatig werk naar Gent om zo te blijven participeren aan de Salons. (8) In 1827 huwt hij in Rome Anne Marie Canini, de dochter van de graveur Bartolomeo Canini. Na zijn huwelijk wordt hij Maes-Canini genoemd. Op het ogenblik van zijn vertrek in 1821 had Maes zich al doen opmerken in verscheidene genres. Naast historiestukken, allegorieën, religieuze en genretaferelen muntte hij vooral uit in de portretkunst (afb. 4-5). (9)

Afb. 4. Portret van Lieven De Bast, 1820, J.B.L. Maes, olieverf op doek, Bijlokemuseum/STAM, inv.nr. A60-6.

Afb. 5. Portret van Jonge Italiaanse, J.B.L. Maes, Rome 1828, olieverf op doek, Bijlokemuseum/STAM, inv.nr. A65-2-29.

De koepokinenting (afb. 6)

Het schilderij dat het museum kon aankopen is waarschijnlijk de verloren gewaande 'Zaal waar de inenting der koepokstof bewerkstelligd wordt', waarmee J.B.L. Maes de eerste prijs behaalde in de categorie genreschildering op het 'Concours de la Société Royale pour l'encouragement des Beaux-Arts' te Antwerpen in 1819. (10) Het jaar nadien was het werk te bewonderen in Amsterdam. (11) Vermoedelijk werd het schilderij toen aangekocht door de Nederlandse verzamelaar Joosting, zoals Lieven De Bast, secretaris van de Koninklijke Maatschappij voor Schone Kunsten van Gent, in zijn 'Annales du

Afb. 6. De koepokinenting, J.B.L. Maes, Gent, 1819, olieverf op doek, Bijlokemuseum/STAM, inv.nr. A2000-1.

Salon de Gand' van 1823 aangeeft als hij het heeft over de verdiensten van J.B.L. Maes: "il mérita le premier prix du tableau de genre, représentant 'Une salle de vaccine'. Ce tableau appartient actuellement à M. Joosting, à Amsterdam".⁽¹²⁾ Het interessante werk verbleef vermoedelijk altijd in Nederlandse privé-collecties.

Het ogenschijnlijk liefelijke genretafereel fungeert ongetwijfeld als uitzonderlijke informatieve bron vanuit sociaal-maatschappelijk en cultuurhistorisch oogpunt. Het thema van het schilderij heeft duidelijk betrekking op een specifiek aspect van de gezondheidszorg en de ontwikkelingen van de geneeskunde bij de aanvang van de negentiende eeuw. Hoewel wedstrijdreglementen de thema's en onderwerpen van de verschillende genres voorschrijven, durven we veronderstellen dat het schilderij door de Gentse roots van de kunstenaar vermoedelijk ook refereert aan de Gentse situatie. In een sober interieur brengt de schilder centraal een groep dames met kinderen samen bij een geneesheer die de kinderen inent. Een aantal van hen heeft op de linkerbovenarm duidelijk drie rode vlekjes. Anderen wachten hun beurt af. Opvallend zijn de dame, de heer en het kind links die zich bij de groep lijken aan te sluiten. De dame gekleed in redingote of wandeljurk, met kasjmiersjaal over de arm en met gevoerde strohoed wordt door een elegant geklede man uitgenodigd om dichterbij te komen. Opvallend is zijn modieus kostuum met lange broek, die in contrast staat met de kniebroek die de arts draagt. Ook de modieuze kledij van de andere dames, zoals de bonnetten, sjaals, mantelcapen en

(12) De Bast, L., *Annales du Salon de Gand et de l'école moderne des Pays-Bas, Recueil de morceaux choisis parmi les ouvrages de Peinture, Sculpture, Architecture et Gravure, exposés au Musée en 1820, et d'autres nouvelles productions de l'art, gravés au trait, avec l'explication des sujets et une notice sur les artistes*, Gand, 1823, p. 136.

de haardrachten, wijzen naar welstellende burgers. De enige uitzondering in de groep vormt de jongen uiterst rechts met knechtjeshort, die blijkbaar wordt begeleid door een oudere dame. Op de voorgrond bevinden zich twee kinderen, een jongetje in kostuum en een kind gehuld in een jurkje, dat aan zijn speeltuigje te zien, eveneens een jongen is. ⁽¹³⁾ De kunstenaar heeft het gebeuren duidelijk als een momentopname weergegeven met personages gekleed naar de mode van het begin van de negentiende eeuw. Of de personages fictieve dan wel bekende figuren zijn en zodoende dus portretten, hebben we nog niet kunnen achterhalen.

In het dokterskabinet of de zaal die te beschikking staat van de dokter hebben twee interieurelementen bovendien betrekking op het centrale gebeuren. Boven de deur is een grisailleschildering met voorstelling van een koe te zien. Tussen de horens van de koe bevindt zich een zeskantige ster en op de buik een maansikkel. Rechts op de achtergrond bemerken we een buste van een man op een sokkel waar de laatste letters van een naam [...]ER te lezen zijn. Deze interieurelementen versterken het centrale gebeuren en wijzen erop dat het om een koepokinenting gaat. De grisailleschildering met de koe verwijst naar de bron van het koepokkenvaccin. De buste stelt Edward Jenner (1749-1823) voor, een Engelse geneeskundige uit Berkely, die op het einde van de achttiende eeuw na een grondige studie ontdekte dat het vaccin, de koepokstof, inderdaad bescherming bood tegen de gevreesde pokken. De laatste letters van zijn naam zijn leesbaar op de sokkel met het beeld.

Een schilderij als propaganda voor de koepokinenting

Het schilderij roept bij velen waarschijnlijk vage herinneringen op aan hun kindertijd en bij het bekijken van onze linkerbovenarm bespeuren we er de littekens van een pokkeninenting. Nochtans is deze inenting helemaal uit ons collectief geheugen verdwenen. Dit geldt trouwens ook voor de inenting zelf. Sinds 1984 is de verplichting tot inenting tegen pokken, vanaf 1946 verplicht voor alle kinderen tussen de derde en de twaalfde levensmaand, opgeheven omdat sedert 1980 de ziekte wereldwijd is uitgeroeid. ⁽¹⁴⁾ Maar ooit zorgden pokken, vaak kinderpokken genoemd, niet alleen in ons land, maar over heel Europa voor een groot aantal doden. Er was wel altijd ergens een haard van besmetting die oplaaide en die kon uitgroeien tot een epidemie.

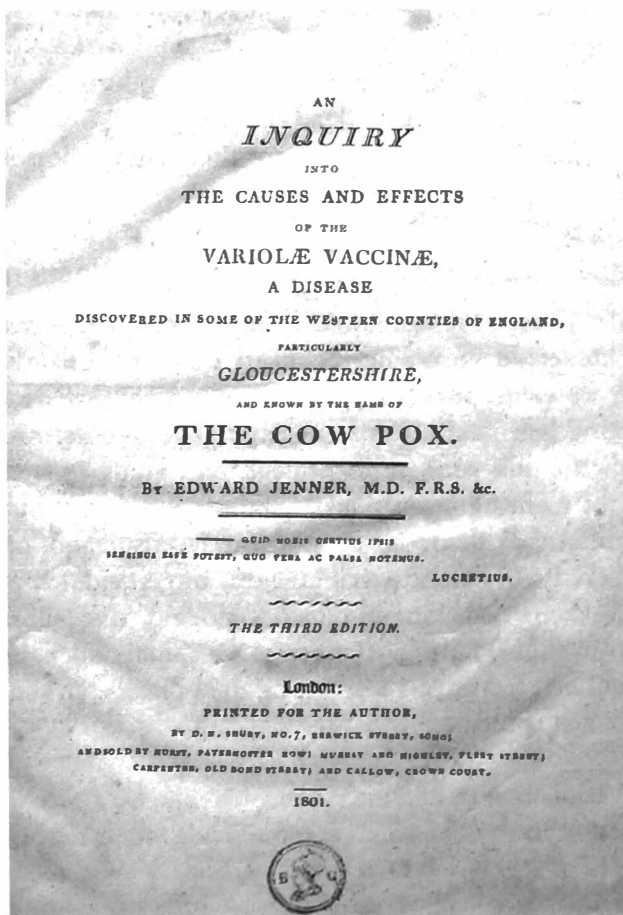
Pokken (*Variola major*) zijn uiterst besmettelijk. De ziekte wordt veroorzaakt door het variolavirus. De gemiddelde incubatietijd bedraagt ongeveer 12 dagen, waarna de patiënt hoge koorts en hoofdpijn krijgt. Pas daarna verschijnt de huiduitslag, rode stipjes die evolueren

(13) Met dank aan Marijke Detremmerie voor het advies over de kledij.

(14) Niettegenstaande de ziekte is uitgeroeid blijft een hoeveelheid van het vaccin beschikbaar zodat men kan vaccineren mocht het virus opzettelijk verspreid worden. De mogelijkheid dat het virus als biologisch wapen zou kunnen worden gebruikt, houdt een reëel gevaar in. Gegevens vermeld op de Gezondheidsite voor Vlaanderen - www.Gezondheid.be.

tot blaasjes, die zich na enkele dagen ontwikkelen tot zwerende pokuistenen. Het besmettingsgevaar is zeer groot omdat de ziekte al besmettelijk is vooraleer er echte ziekteverschijnselen zichtbaar zijn. Slechts in één op twee gevallen is genezing mogelijk, maar het slachtoffer houdt er lelijke littekens aan over.

Pokken waren even gevreesd als de pest en het effect van een pokkenepidemie is vergelijkbaar met deze van cholera-epidemieën. Algemene berekeningen geven aan dat vóór de negentiende eeuw ongeveer 10% à 15% van de mensen bezweek aan de ziekte. 80% was jonger dan tien jaar. Ondanks de medische vooruitgang tijdens de negentiende eeuw bleven epidemieën tal van mensenlevens eisen. Zo werd Europa tijdens de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) geteisterd door een pokkenepidemie die ongemeen hevig was en in West Europa alleen al een half miljoen slachtoffers maakte. ⁽¹⁵⁾ Uit de studie van Jeroen Backs die een mortaliteitsonderzoek voor Gent in de periode 1830-1950 uitvoerde, blijkt dat tussen 1851 en 1856 ook hier een pokkenepidemie heerste. ⁽¹⁶⁾

Afb. 7. Titelblad van de publicatie door E. Jenner.

(15) Rutten, Willibrord, 'De Laatste grote pokkenepidemie', in *Spiegel historiael*, nr.9, jaargang 36, september 2001, pp. 382-387.

(16) Backs, Jeroen, *Mortaliteit in Gent (1830-1950)*, *Gent 2003 - Verhandelingen van de maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel XXIX, pp. 176-177.

Kentering bewerkstelligd door medische vooruitgang

De centrale figuur in het bestrijden van de pokken is Eduard Jenner, een dokter uit Berkely, Engeland, die ook op het schilderij is afgebeeld. Hij schonk als eerste wetenschapper aandacht aan de overtuiging van de landelijke bevolking uit zijn omgeving, die meende dat een besmetting met koepokken hen immuun maakte voor de menselijke pokziekte. Vooral de melksters werden vaak besmet met koepokken. Na een grondige en nauwkeurige studie kon Jenner met wetenschappelijke zekerheid aantonen dat mensen die de meestal ongevaarlijke koepokken hadden gekregen, effectief immuun bleken te zijn voor de pokken. Met die kennis entte hij op 14 mei 1796 met succes een jongen in met koepokstof. De jongen bleek bij een volgende pokkenepidemie resistent tegen de besmetting. Jenner publiceerde in 1798 zijn bevindingen in: 'An Enquiry into the Causes and Effects of the Variolae Vaccinae' (afb. 7). Hij toonde daarbij tevens aan dat de koepokziekte bij de mens een goedaardig verloop kende, waardoor via de etter zonder gevaar voor epidemie, van de ene op de andere persoon kon ingeënt worden. (17) Vanaf dit ogenblik waren pokken efficiënt te bestrijden. De onderzoeksresultaten van Jenner raakten ruim verspreid, ook op het continent. Maar ondanks het geboekte succes was er, zelfs in medische kringen, heel wat tegenkanting, wantrouwen en onbegrip, vooral omdat de entstof afkomstig was van dieren (afb. 8).

Afb. 8. Vaccinatie met koepokstof, 1796-1825, spotprent van Gillray James, Museum Boerhaave, Leiden, inv.nr. P00550.

(17) In 1810 zal de Italiaanse geneesheer Gennaio Galbiati terecht wijzen op het gevaar voor overbrenging van andere ziekten samen met het vaccin. Om die reden sprak Galbiati zich uit voor het gebruik van vaccin dat rechtstreeks van uitgelezen gevaccineerde koeien afkomstig was. Zie Gadeyne, G., *De maatregelen ter bevordering van de vaccinatie uitgevaardigd door het centraal bestuur in het Scheldedepartement (1800-1814)*, Gent, 1974.

Vóór de toepassing van de inenting met koepokstof had men bij de aanvang van de achttiende eeuw mensen ingeënt met stof uit pokkenpuisten van patiënten die de ziekte hadden doorstaan. Dit hield nochtans grote risico's in aangezien personen die zo ingeënt waren, mensen uit hun omgeving konden besmetten of vaak de ziekte in een erge vorm kregen en toch stierven. Inenting met koepokstof kende deze gevaren niet. Vandaar de talrijke inspanningen, vooral van overheidswege, om inenting met koepokstof op grote schaal ingang te doen vinden en om vooroordelen te ontcrachten. Tal van initiatieven om de vaccinatie te promoten worden georganiseerd. ⁽¹⁸⁾

In Gent zal in 1802 de publicatie 'Vertoog van het geneeskundig genootschap der Stad Gent aan zijne mede-burgers wegens de onschatbare weldaden der vaccinatie' ⁽¹⁹⁾ het nut en de heilzame werking van de koepokinenting kenbaar maken aan de bevolking en vooral ageren tegen de vooroordelen die zelfs binnen de medische wereld heersen. In deze context komen we terug bij het schilderij. Is het schilderij bedoeld als propaganda voor de vaccinatie, toont de schilder hier zijn engagement of is het een hulde aan Gentse chirurgijns en medici die ijverden voor toepassing van inenting? Gezien de Gentse roots van de schilder Jean Baptiste Lodewijk Maes, en gelet op de datum van het werk kan de kunstenaar zich geïnspireerd hebben op de situatie in de stad Gent. Het schilderij met de koepokinenting zou kunnen verwijzen naar de activiteiten van de Gentse chirurgijns Guillaume Demamet en Jozef Frans Kluyskens, die zich beiden sinds 1800 op bijzondere wijze onderscheidten door hun inzet om de vaccinaties algemeen te doen aanvaarden en door het aantal vaccinaties dat ze zelf meestal kosteloos uitvoerden. Beiden maakten o.a. deel uit van het vaccinatiecomité dat in Gent op initiatief van Faipoult, Prefect van het Schelvedepartement, sinds 1808 actief was. ⁽²⁰⁾ Het comité vergadert wekelijks in een lokaal dat het Bestuur van de Burgerlijke Godshuizen hen ter beschikking stelt. Tijdens de vergaderingen bespreken ze o.a. maatregelen die moeten genomen worden om bijvoorbeeld armen en steuntrekkenden te verplichten hun kinderen te laten inenten, worden rapporten en verslagen opgemaakt over het aantal uitgevoerde vaccinaties en bespreekt men speciale gevallen en problemen die zich voordoen. Na de vergadering gaan de geneeskundigen, die bij de aanvang op vrijwillige basis werken, over tot het gratis inenten van de aanwezige kinderen. De betrachting van het vaccinatiecomité is de koepokinenting overall in het Schelvedepartement in te voeren en te verplichten. Vóór de oprichting van het vaccinatiecomité worden de wekelijkse, kosteloze inenting verzorgd door dokters aangesloten bij het Geneeskundig Genootschap. Via aankondigingen in de Gentse almanakken worden de data aan de bevolking kenbaar gemaakt.

(18) Gadeyne, G., o.c., pp. 17-39.

(19) De publicatie die tweetalig is, draagt de titel *Adresse de la société médicale de Gand à ses concitoyens sur les bienfaits inappréciables de la vaccine/ Vertoog van het geneeskundig genootschap der Stad Gent aan zijne mede-burgers wegens de onschatbare weldaden der vaccinatie*, Gand/Gent, A. B. Stéven, Imprimeur de la Préfecture du Département de l'Escaut, (5 Prairial, 10de jaar der Fransche Republiek (25 mei 1802), en werd op 1000 exemplaren gedrukt. J.F. Kluyskens las de tekst op de zitting van het Geneeskundig Genootschap van 25 mei 1802. Kluyskens was medestichter en secretaris van het Genootschap.

(20) Faipoult, prefect van het Schelvedepartement, richtte bij besluit van 15 april 1808 in Gent het 'Comité de vaccine' op. De leden waren vijf dokters in de geneeskunde, nl. Wauters, Bauweleers, Beyts, Bouchel en Hulin en vijf dokters in de heelkunde, nl. Demamet, Benau, De Clercq, Vande Castele en Pélassot. Uit het hs.: *Régistre des Résolutions du Comité central de vaccine établi à Gand commencé le 31 août 1812*, bewaard in de Centrale Bibliotheek van de Universiteit Gent, vernemen we dat op dat ogenblik drie nieuwe leden, nl. Rotterdam, De Bloch en Kluyskens (secretaris) werden aangesteld door prefect Dhoudet. Zij vervangen Bauweleers, Pélassot en Beyts. Zie hierover ook Gadeyne, G., o.c., pp. 27-29.

De eerste inenting met koepokstof in Gent

De eer van de eerste inenting met koepokstof in Gent komt toe aan chirurgijn Guillaume Demanet. ⁽²¹⁾ Hij werd op 30 juli 1747 te Gent geboren en had op jeugdige leeftijd al interesse voor geneeskunde. Hij trok naar Parijs om er aan bekende hospitalen en bij beroemde figuren heelkunde te studeren. Hij specialiseerde zich in verloskunde en lithotomie (steensnijden). In 1770 keerde hij terug naar zijn geboortestad. Na zijn eedaflegging voor het Collegium Medicum ⁽²²⁾ op 24 juli 1771, vestigde hij zich als gezworen heelmeester en verloskundige. Zijn woning stond in de Regnessestraat maar werd in 1897 gesloopt. Een trapfragment afkomstig uit de woning met een marmeren portretmedaillon van Frère Come, schuilnaam voor J. Basseillac, een beroemde Franse steensnijder, wordt bewaard in de collectie van het Bijloekemuseum/STAM (afb. 9). ⁽²³⁾ Gezien zijn kennis en zijn contac-

Afb. 9. Trap, 18de eeuw, eikenhout, uit huis van G. Demanet met marmeren portretmedaillon van de Franse steensnijder Frère Come, Bijloekemuseum/STAM, inv.nr. 1765.

(21) Zie G. Demanet in *Biographie Nationale, deel V*, pp. 510-511.

(22) Over de instelling en werking van de Collegia Medica in de Nederlanden zie: Lender, P., "De collegia medica en de toegang tot de medische markt in de Nederlanden en Luik", in: *Liber Amicorum Roland Baetens. De lokroep van het bedrijf. Handelaars, ondernemers en hun samenleving van de zestiende tot de twintigste eeuw, Bijdragen tot de geschiedenis, Antwerpen, 2001, afl.1-3, pp. 135-147.*

(23) Van den Kerckhove, A., *Een Gentse herinnering aan een beroemde Franse steensnijder, in: Toerisme Oost-Vlaanderen.*

ten met autoriteiten op het vlak van het steensnijden wordt hij in 1778 door het stadsbestuur aangesteld als stedelijke lithotomist. Deze gewaardeerde heelmester was eveneens een fervente voorstander van de koepokvaccinatie. Demanet introduceerde als eerste de koepokinenting in Gent, nadat hij in Engeland de door Edward Jenner ontwikkelde koepokinenting bestudeerde. Zijn eerste vaccinatie had vermoedelijk plaats op 14 september 1800. ⁽²⁴⁾ Zijn leven lang zal hij zich onverminderd blijven inzetten om de vaccinatie te propaganderen bij de bevolking. De overheid stimuleerde het initiatief tot inenting door diegene die de meeste vaccinaties in een jaar had uitgevoerd te belonen. Zo meldde de prefect op 8 januari 1814 dat Demanet een zilveren regeringsmedaille zou ontvangen voor zijn verdiensten in het jaar 1811. Vermoedelijk verhinderde de politieke situatie de uitreiking ervan. ⁽²⁵⁾ Demanet werd echter wel door zijn collega's gehuldigd op 22 juli 1821 omwille van zijn vijftigjarige carrière als heelmester. Het vaccinatiecomité overhandigde hem in een feestelijke zitting een gouden medaille uit erkentelijkheid voor de introductie van de koepokinenting. De Bast kreeg de eer om de medaille te vervaardigen. ⁽²⁶⁾ Na een rijk gevulde loopbaan overlijdt hij op 15 september 1831.

Naast Guillaume Demanet is Jozef Frans Kluyskens (Aalst 1771- Gent 1843) in Gent een van de pioniers die zich ten volle inzette voor de verspreiding en toepassing van de pokinentingen. J.F. Kluyskens loopbaan vangt aan als meester-chirurgijn op het einde van de achttiende eeuw maar dankzij zijn leergierigheid, zijn kennis, zijn ver doorgedreven zelfstudie en zijn grote praktijkervaring in chirurgie zal hij, naast tal van functies, uiteindelijk ook als professor aan de Gentse universiteit in de faculteit van de Geneeskunde worden aangesteld. ⁽²⁷⁾ In de context van de koepokinentingen haalden we al aan dat Jozef Frans Kluyskens vanaf 1812 de functie van secretaris vervulde binnen het vaccinatiecomité, een taak die hij jarenlang blijft waarnemen. Maar hij was al van bij de eeuwwisseling actief op dit terrein. Onder impuls van Demanet bestudeert ook Kluyskens de techniek die Jenner introduceerde en begeeft hij zich naar Parijs, waar hij bij de Franse collega's Thouret en Colon van nabij de inenting kan bijwonen en de resultaten kan bewonderen. Begeesterd door de resultaten zal hij bij zijn terugkeer prompt een publicatie plannen om de koepokinentingen te promoten. Het werkje wordt in het Nederlands geschreven en draagt de titel 'Verhandelingen over de koeipokjes, het ware voorbehoedmiddel der kinderpokken.' ⁽²⁸⁾ Kluyskens stuurt het boekje naar de prefect Faipoult die op zijn beurt aan de medici G. Demanet en B. Coppens advies vroeg. Na hun gunstige en omstandige beoordeling vraagt Faipoult aan Kluyskens om het werk zo snel mogelijk te laten drukken en wil hij 400 exemplaren om ze te verspreiden in het Schelvedepartement.

(24) Régistre des Résolutions du Comité central de vaccine établi à Gand commencé le 31 août 1812 Registre, f° 12 v. De inenting gebeurde met koepokstof uit Engeland die hij kreeg via Dr. Roselt van Oostende. Over de juiste datum van de eerste inenting bestaat nogal wat verwarring. Sommige bronnen geven 7 september 1800 als eerste vaccinatiedatum terwijl Kluyskens J.F. in zijn Verhandeling spreekt over 3 september. Zie voor de verschillende bronnen Gadeyne Guy, o.c., p. 6, voetnoot 19. Zie ook Claeys, Prosper, *Mémorial de la ville de Gand 1792-1830*, Gent, p. 120.

(25) Zie Gadeyne, Guy, o.c., p. 39.

(26) Régistre des Résolutions du Comité central de vaccine établi à Gand commencé le 31 août 1812, f° 58.

(27) Voor een uitgebreide biografie van deze veelzijdige persoonlijkheid met een rijk gevulde loopbaan verwijzen we naar de bijdrage van Goossens Noël in het *Nationaal Biografisch woordenboek*, Brussel, 1992, deel 14, pp. 364-373

(28) Kluyskens, J.F., *Verhandeling over de koeipokjes, het ware voorbehoedmiddel der kinderpokken*, Gend, A.B. Stéven, Germinal 9ste jaar.

We zouden het schilderij van J.B.L. Maes dan ook kunnen beschouwen als een eigentijds eerbetoon aan de Gentse chirurgijns-geneesheren evenals aan het centrale bestuur dat behalve eigen maatregelen alle privé-initiatieven steunde die erop gericht waren om de vaccinaties algemeen door te voeren, waardoor epidemieën met grote aantallen slachtoffers enigszins verhinderd konden worden.

Schilderijen van tijdgenoten met een zelfde onderwerp

Het Rijksmuseum voor de geschiedenis van de Natuurwetenschappen en van de Geneeskunde in Leiden, bekend als het Boerhaave Museum, bezit in zijn collectie eveneens een 'Vaccinatietafereel' van omstreeks 1800-1825, geschilderd door J. Van den Burg (afb. 10). Frappant is de grote compositorische gelijkenis met de 'Koepok-inenting' van J.B.L. Maes. Ook hier worden in een interieur centraal een heer en twee dames met ingeënte kinderen bij de geneesheer geplaatst en zitten spelende, ingeënte kinderen op de grond. Op de achtergrond kleedt een zittende dame een behandeld kind aan. ⁽²⁹⁾

Uiteraard was de situatie in de Nederlandse steden in de Bataafs-Franse tijd identiek aan wat er zich hier bij ons voordeed. Vaccinaties met koepokstof worden er geïntroduceerd en op grote schaal gepromoot. In Amsterdam bijvoorbeeld werden eveneens vanaf 1800 koepokvaccinaties uitgevoerd en in 1803 werd Het Amsterdams Genootschap ter bevordering der Koepok-inenting voor Min-

Afb. 10. Vaccinatie, J. van der Burg, ca.1800-1825, olieverf op doek, Museum Boerhaave, Leiden, inv.nr. P07253.

(29) Waarschijnlijk werd dit schilderij eveneens ingezonden voor het Concours pour l'Encouragement des Beaux-Arts te Antwerpen in 1819, gezien de beschrijving in het programmaboekje volledig overeenstemt met het hier getoonde werk van Van den Burg. Zie Programme de Concours. Pour l'An 1819 ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts à Anvers, p. 23-24.

Afb. 11. Vaccinatie, toegeschreven aan Jan Jozef De Loose (1769-1849), olieverf op doek, Stedelijk Museum Sint-Niklaas.

vermogenen opgericht. Een later te dateren werk met een voorstelling van een vaccinatie is toegeschreven aan Jan Jozef De Loose (1769-1849), een kunstenaar geboren in Zele, die tot een schildersfamilie behoorde, maar waarover verder slechts summiere gegevens bekend zijn. ⁽³⁰⁾ Het schilderij 'De Vaccinatie' (afb. 11) wordt bewaard in de Stedelijk Museum van Sint-Niklaas. Deze kunstenaar legt in zijn voorstelling sterk de nadruk op de geneesheer en de dame die wordt ingeënt. De andere dames kijken geagiteerd en nieuwsgierig toe. Door de sterk geromantiseerde uitwerking van het onderwerp, de kledij en haardrachten is het doek eerder te situeren naar het midden van de negentiende eeuw, waaruit blijkt dat het onderwerp toen nog steeds aan de orde was.

(30) De Wilde, I., "De Loose" een 19de-eeuws schildersgeslacht, 1769-1885, Zele, 1985, pp. 25-27, en p. 80, nr. 64.